

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İDİL

(Uluslararası Geçmişten Günümüze İdil Sempozyumu Bildirileri)

Editör

Yrd. Doç. Dr. M. Nesim DORU

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İDİL
(Uluslararası Geçmişten Günümüze İdil Sempozyumu Bildirileri)

Şırnak Üniversitesi Yayınları-2

ISBN :

Web: www.sirnak.edu.tr
e-posta: idilsempozyumu@hotmail.com

Redaksiyon:

Canser KARDAŐ-Ömer DORU

Yapım - Baskı:

Sanart Ajans
SalihpaŐa Cad. No: 58/12 GaziosmanpaŐa / İSTANBUL
Tel: 0212 417 92 92

Birinci Baskı:

2000 Adet

Basım Yeri – Tarihi:

İstanbul – 2011

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İDİL
(Uluslararası Geçmişten Günümüze İdil Sempozyumu Bildirileri),
Editör M. Nesim Doru, Şırnak Üniversitesi Yayınları 2011/512 Sayfa – 1 Cilt

Dizin ve kaynakça var.

Kitabın içindeki makalelerden makale sahipleri sorumludur. Kitabın kullanım hakları "**Uluslararası Geçmişten Günümüze İdil Sempozyumu**" yetkili organlarına aittir. Kitabın tümü veya bir kısmı başka bir yerde izinsiz kullanılamaz.

ÊZÎDÎLİK VE ÊZÎDÎ TOPLUMU

Dr. Adnan Zeyan FERHAN
Duhok Üniversitesi

Çev:
Yrd. Doç. Dr. M. Nesim DORU
Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Özet

Êzîdilik Mezopotamya'nın en eski dinlerindedir. Êzîdiler Tanrı'ya taparlar ve Melek Tavus Êzîdilerin dininde kutsal bir yere sahiptir ancak Êzîdiler iki Tanrı'ya (iyilik ve kötülük Tanrısı) inanmazlar. Onlar Tanrı'nın insana iyi ve kötü olanı seçmesi için akıl verdiğini söylerler. Êzîdilerin dini Ezîdi toplumunda özellikle sosyal sitemlerinde büyük etkiye sahiptir. Bu sisteme göre üç sosyal dini sınıf arasında evlilik yasaktır. Bu sitem 13. yüzyıldan sonra kuruldu ve Êzîdi toplumunun bugüne kadar korunmasında önemli rol aldı.

Abstract:

The yezidy religion is one of the most ancient religions in Mesopotamia. The yezidies worship God, and the peacock angel (taws melek) have a holy position in yezidies religion but the yezidies do not believe in two gods of (evil and good). They say that God gave man the mind to choose between evil or good.

Actually yezidies religion has great impact on yezidies community specially on the social system. According to this system, marriage between the three main classes: social-religious classes are forbidden. This system was established after the 13th century and has had an important role in preserving the yezidies community till now.

Önsöz

Êzîdîlerin dini, bölgenin en eski dinlerinden biridir. Bu dinin, kökleri çok eskiye dayanan özgün inançları vardır; Êzîdîlerin, kıblesi olan güneşi kutsamak gibi. Êzîdîler Tanrıya (Xuda/Hüda) ibadet ederler ve elimizde bulunan dini metinleri bunu ortaya koymaktadır. Aynı şekilde Êzîdîlerin ismi de çok eskidir. Êzîdîler'de meleklerin başı Melek Tavus'tur ki kutsaldır ve Êzîdîlik dininde büyük bir role sahiptir. Onlar ikiciliğe (dualizme) inanmayıp hayır ve şerrin kaynağının bir olduğuna, insanın aklı ile iyi yolu seçebileceğine, kötülük ve fenalığın kaynağı olan nefsin isteklerine uymamaya inanıyorlar.

Bu inceleme büyük ölçüde Êzîdîlik dininin inançlarıyla sağlam bağları olan Êzîdîlerin sosyal sistemini ortaya koymaya ayrılmıştır. Bu sisteme göre Êzîdîlerin üç tabakası arasında evlilik yoktur bilhassa müritlerin din işlerini yürüten şeyh ve pirlere evlenmesi gibi. Müritler de Qawal/Kaval ve Feqîr/Fakir'lerde olduğu gibi bazı dini işleri yürütürler.

Bu sistemin Êzîdîliğin özellikle on üçüncü yüzyıldan bu yana kadar korunmasında güçlü bir rolü olmuştur. Bu sistemin başında şeyhlerin Mir'i bulunur ve Êzîdîlerin tüm dini ve dünyevi işleri onun elindedir. *Şeyh Babası* mertebesi, dini işleri yürütmek için konulmuştur. Bu şekilde olan birkaç mertebe vardır ki her biri Êzîdî toplumunun ayakta kalması için işlerini yürütmektedir.

Êzîdî toplumunda birçok aşiretler vardır ve hepsi Şeyh ve Pirlerin mürididirler. Onları birbirine bağlayan dini bir ilişkileri vardır ve her aşiretin dini işlerini yürüttükleri kendi Şeyhleri ve Pirleri vardır. Tüm aşiretler aşağıda Mir'in yönetimine bağlıdır. Kendilerine özgü sosyal sistemleri, reisleri, büyükleri, savaş ve darlık dönemlerinde toplumun başında bulunan müdafileri vardır.

Êzîdîlerin İsmi Hakkında

Êzîdîlerin ismi hakkında birçok görüş vardır. İsa Nuri Paşa "Tüm Kürtler Êzîdîleri Êzîdi ismi ile çağırırlar, fakat çevre halkları siyasi sebeplerden dolayı onlara Yêzîdî ismini verdiler"¹ demiştir. Başka yazarlar onların isminin *Yezdan* kelimesinden türediğini söylüyorlar. Êzîdîler namaz dualarına Yüce Yezdan'ın ismiyle başlarlar.² Yezdan ismi ibadet edilmeye layık kutsal Tanrı anlamında ilk defa Avesta'da geçmiştir. Aynı anlamlar Pehlevi dilinde ve Sanskritçe'de de geçmiştir. Bu minvalde *İzdî* isminin anlamı Tanrıya ibadet edenler anlamındadır.³ Bilindiği gibi Kürt dilinde Yüce Tanrı için birçok isim kullanılmaktadır (Êzed, Êzîd, Yezdan gibi).⁴ Bu isimler, Êzîdîlerin metinlerinde çokça geçmektedir. Mesela şu metinde *Yezdan* ismi büyük yaratıcı anlamında gelmiştir.

Xudanê axretê dinê
aslê miraza minê
Yezdanê mino yê bitinê⁵
Dünya ahiret Tanrısı
Dileğimin kapısı
Bir olan Tanrım

Êzed ve Êzîda isimleri de Êzîdîler tarafından çokça kullanılmaktadır ki şöyle demektedirler: "beni yaratan, gece ve gündüzün yaratıcısı Yüce Êzîd'dir."⁶ Êzîd ismi, büyük Tanrı anlamında şu şekilde açıkça ifade edilmektedir.

Siltan êzîd bi xo pedşaye
Hezar êk nav li xo danaye
Navê mezin her xudaye⁷
Sultan Êzîd padişahdır
Binbir ismi vardır
En büyüğü hep Hüda'dır.

¹ İhsan Nuri, *Tarih-i Rişenzadi Kurd*, Sanhane-i Siruz, Mehabad, 1361 şemsi, s. 49

² Luke, Harry Charles, *Mosul and its minorities*, London, 1925.p.122.

³ Pir Memo, "Dav'u ala felsefeti'd-Diyaneti'l-Yezidiye ve Asluha", *Laleş Dergisi*, sayı:2-3, Duhok, 1994, s.156

⁴ Şakir Fettah, *El-Yezidiyyun ve 'd-Diyanetu'l-Yezidiyye*, Beyrut, 1997, s.21

⁵ Hayri Bozani, *Kavli Sedşa, Laleş, Duhok, 1997 Ağustos*, s.115

⁶ Hıdır Süleyman&Sadullah Şeyhani, *Şeyhan ve Şeyhan Bati*, Sanhane-i Fünun, Bağdad, 1988, s.9

⁷ Hıdır Süleyman&Halil Cündi, *Êzdiyatı li ber Ruşnaya Hindek Tikstfd Ayini Êzdiyatı*, Sanhane-i Kure-i Zanyari Kurd, Bağdad, 1979, s.18

Sonuç olarak diyebiliriz ki Êzîdî isminin anlamı Tanrı'ya tapanlar; Yezdan, Êzida ve Êzîd kelimelerinin anlamı ise Yüce Tanrı'dır.

Êzîdîlik Nedir?

Êzîdîlik dini, Mezopotamya'nın en esi dinlerindedir.⁸ Êzîdîler Tanrı'ya inanıyorlar ki ona Yezdan diyorlar. Bu din, İslam, Hristiyanlık ve Yahudilik dinlerini kabul ediyorlar.⁹ Elimizdeki kaynaklar Êzîdîlerin Kuran, İncil ve Tevrat'a itibar ettiklerini açıklamaktadır. Onlar peygamberlere de inanıyorlar.¹⁰

Êzîdîlik dini temel bir düşünce üzerinde durur o da Melek Tavus düşüncesidir. Dünyanın yaratılması hikâyesinde Melek Tavus meleklerin başı ve Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisidir. Her sene bir defa nisan ayının ilk çarşambasında yeryüzüne iner. O günde Êzîdîler yılbaşı bayramını kutlarlar. Onlar yüce Tanrı'nın o günde Melek Tavus'u nurundan yarattığını söylerler. Bu sebeple Êzîdîler bugünü kutsal sayarlar.¹¹

Êzîdîlere göre kötülük Tanrısı düşüncesinin hiçbir temeli yoktur. İyilik ve kötülüğün temeli birdir. Böylece Êzîdîlerin ikiciliğe inançları yoktur.¹² Dini metinlerde geçtiğine göre yüce Tanrı insana iyilik ve kötülük vermiş, iyilik isteyen iyilik bulur kötülük isteyen kötülük bulur. Onlar yine şöyle derler: "iyilik yapın kötülüğü geri çevirin". Böylece dualizm veya iki Tanrı, iyilik ve kötülük Tanrısı, Êzîdîlik dininde yoktur, yüce Tanrı insana akıl vermiş ki onunla hayır ve şerri ayırt etsin. İnsan nefsi kötülüğün kaynağıdır. Hayır ve şer ikisi beraber insanın yapısında vardır.¹³

Êzîdîlik inancında Melek Tavus, iyilik ve aydınlığın sahibidir ve Êzîdîlik dininde kutsamanın kıblesidir.¹⁴ Güneş de ibadetin kıblesidir. Êzîdîlik inancında aydınlık ve ateşi kutsamak önemli bir yer tutar. Güneş doğup güneş ışınları yere ilk vurduğunda, Êzîdîler, yeri öperler. Güneşe dönerek sabah ve akşam namazlarını kılarlar. Güneş tanrısının mabedi Laleş'te güneşe beyaz bir boğayı kurban ederler.¹⁵ Êzîdîler hayatın dört prensibine (su, ateş, hava, toprak) kutsal gözle bakarlar.¹⁶

⁸ George Habib, *el-Yezidiyye Bakaya Dinun Kadim*, Matbaatu'l-Maarif, Bağdad, 1978, s.5

⁹ Anver Elmayi, *el-Ekrad Fi Behdinan*, Matbaatu Hebat, Duhok, 1999, ss.82-83

¹⁰ Luke, op. cit., p.125;Christin Nibur, Rihletu Nibur ile'l-Irak fi'l-Karni's-Samin Aşer, thk: Mahmud Hüseyin Emin, Bağdad, 1965, s.91

¹¹ Drower E. S. , Peacock Angle, London, 1941, p.92.

¹² The New Encyclopaedia Britanica, vol. X, Helen Hemingway Benton Publisher, Chicago, 1975, Art ((Yazidis)),p.807; Vladimir Minorsky, el-Ekrad/Mülâhazat ve İntibaat, thk: Maruf Haznedar, Daru'l-Kitab, Beyrut, 1987, s.77

¹³ Halil Cüdi, Nahve Marifeti Hakikati'd-Diyaniyeti'l-İzidiyye, Rabun, İsveç, 1998, s.43

¹⁴ Wahby, Toufiq, The Remnants of Mithraism, London, 1962, p.17.

¹⁵ W.A. Wigram&Edgar T.A. Vigram, Mehdu'l-Beşeriyeyti'l-Hayat Fi Şarki Kurdistan, trc: Circis Fethullah, Matbaatu'z-Zaman, Bağdat, 1971, s.99; Bazil Nikitin, el-Ekrad, Daru'r-Revai, Beyrut, 1958, s.

210

¹⁶ Elmayi, *el-Ekrad Fi Behdinan*, s.84

Êzîdîlerin özel dua ve namazları vardır. Sabah ve akşam duaları gibi. Bu dualar Kürtçe söylenilir ve yüce Tanrı'nın ismiyle başlanılır. Ve şöyle söylerler “Tanrı'nın (Hüda) adıyla, tanrının izniyle (Yezdan)” veya “pak ve merhametli olan Allahın adıyla”. İbadetlerin yürütülmesi kadim bir yöntemle yapılır. Êzîdîler ellerini ve yüzlerini temizlerler sonra gün doğumunda ve gün batımında dualarını okurlar.¹⁷

Êzîdîlerin Sosyal-Dini Sistemleri

Êzîdîlerin sosyal-dini sistemleri katı bir sınıf sistemi üzerine kurulmuştur. Her sınıf soysal hayatını mukayyet bir şekilde sürdürür. Êzîdî dininin büyüklerine göre bir Êzîdî hiçbir şekilde bir sınıftan diğer bir sınıfa geçemez.¹⁸ Êzîdî toplumu başlıca üç sınıfa ayrılmıştır. bu sınıflar Şeyh, Pir ve Mürit sınıflarıdır. Bu sistem, şeyh Adi'nin gelmesinden sonra 505 h/1111m tarihinde Êzîdî dininin yenilenmesi çerçevesinde yapılandırılmıştır.¹⁹ Böylece eski dini sistem, düzeltilip değiştirilerek bu sınıf sistemi onun yerine konulmuştur. Bu sistem üç sınıf arasına dini bağlar koydu. Her Êzîdî için kendilerine danışmanlık yapmak için bir şeyh ve pir tayin edildi. Böylece bugüne kadar Êzîdîler arasında işler ve aidiyetler bu şekilde olmuştur. Bu sosyal-dini sistemin ayrıntılı yorumlanması için Êzîdîler arasında her sınıf ve mertebeden ayrı ayrı bahsedeceğiz.²⁰

A) Sınıf Ve Tabaka

1)Şeyh: Êzîdî yolunun serveridir. Sahibi içinden çıktığı aile boyudur. Bu boy müritlerinin de sahibidir. Mesela Heweri aşireti Şeyh Mendan'ın şeyhinin ocağının mürididir ki, o şeyh, o aşiretin doğal sahibidir. Bu kanun, şeyh ve pirlere için geçerli değildir. Çünkü onların sahibi o boydur ki soyları o boydan başlar. Ya da Şeyh Mend'in şeyhlerinin sahibi Şeyh Mend'in kendisidir, Ömer Halanilerin pirinin sahibi Ömer Halan'ın kendisidir.²¹

Şeyh, kendi müridinin erkek çocuğunun perçemini keser. Onun her zaman ölen müridinin yıkanma ve defin işlerine katılması gerekir. Şeyh Sinan şeyhleri (Adanî) evlilik işlerini yürütürler, evlenenlerin mihrini belirlerler bu işleri onlardan başkası yapamaz. Aynı şekilde Êzîdîlerin erkek çocukları sünnet olurken orda hazır bulunmalıydılar. Êzîdî ruhani hiyerarşide yürütme otoritesi en çok şeyhlere aittir.²²

Şeyh üç gruba ayrılır: *Adani*, *Şemsani* ve *Kâtâni*. Bu üç grubun şeyhleri birbirlerine kız alıp vermezler. Çünkü aralarında ruhsal bağlar vardır.²³ Adaniler, Katani ve

¹⁷ Drower, op. cit., p.92; Celadet Bedirxan, Nivêjên êzdiyan, çapxana Terqi, Şam, 1933, pp.7-10.

¹⁸ Sami Said Ahmed, el-Yezidiyye Ahvaluhum ve Mutekedatuhum, c.2, Bağdat, 1971, s.141

¹⁹ İzzettin Selim, “eş-Şeyh Adi ve 'n-Nizamu'd-Dini'l-İzidi”, *Laleş*, Yıl:11, Duhok 1999, s.13

²⁰ Pir Memo, “Dav'u ala felsefeti'd-Diyaneti'l-Yezidiye ve Asluha”, s.159

²¹ Pir Dîma, Êzdiyên Serhedê Sed sala XIX- destpêka sed sala XX, Wergera ji rûsi: Ezîzê Cewo, p.21.

²² İbid, p. 21.

²³ Haydar İsmail Nizam, “Tabakatü'l-Yezidiyyin er-Ruhaniyye”, *Mecelletü't-Türas eş-Şa'bi*, Yıl:6/4, Bağdat, 1973, s.3

Şemsanilerin şeyhidirler. Başka bir ifadeyle son ikisi ilk grubun müridi sayılırlar. Kendi aralarında ise; Katani şeyhler, Şemsani şeyhlerin mürebbiyesidirler.²⁴

2)Pir: Kürtçe bir kelimedir. Ama *şeyh* kelimesi Arapça bir kelimedir. Bu unvan İran kültüründen gelmiş fakat şeyh, Arap etkisiyle ortaya çıkmıştır. Sadece Pir'in görevi dinidir. Ruhani hiyerarşide idari erkler en az pirlere düşmüştür. Pir mürit ocağına dua eder müritlerin yikanma, defin ve diğer ritüellerine katılır.²⁵

Dini görevler bakımından şeyh ve pir arasında fark yoktur. Her birinin yetkile açık bir biçimde ortaya konulmuştur.

Şeyh sınıfının kendi arasındaki evliliği ile ilgili olarak görünür ve açık sınırlar vardır. Ancak Pir'ler arasında durum daha da farklıdır. Pir'lerin, kendi müridleri sayılan Pir ailelerinin temsilcileriyle evlenme hakkı yoktur. Kırk Pir ailesi, Hesinmam'ların müridleridirler. Bu kırk ailenin dışında birçok Pir vardır ki, onlara bağlı Pir aileleri vardır. Eğer Hesinmam ailesi hiçbir Pir ailesinin Piri olmasaydı yine de hiç kimse Hesinmam ailesi ile evlenemezdi. Çünkü o aile bütün pirlerin ailesidir. Örneğin Hesnelkan Piri, Pircervan Pirlерinin mürididirler. Bu sebeple bu pirlerin temsilcileri ile Hesnelkan ailesi arasında evlilik yasaktır. Pirbehrî ailesi, Mahmereşan Pir'lerinin mürididirler ve bu sebeple onlar arasında evlilik yasaktır.²⁶

3)Mürid: Bunlar ruhani olmayan aileler olup Êzidilik dininin takipçileri olan inananlardır. Mürit birçok boy, aile ve aşiret arasında olur. Fakat birçok mürit vardır ki, ruhani hayat tarzını seçmiş ve dini işlerle meşgul oluyorlar. Bu Müritler, Êzidilik kuralları gereğince dürüst ve temiz bir hayat sürüyorlar ve bayramlarda dua okuyorlar.²⁷

B)Sosyal ve Dini Mertebeler

1)MİR: Bütün dünya Êzîdîlerinin başıdır. Mir ismiyle beraber (bey) ismi de kullanılır. Mir Ali Bey gibi. Êzîdîlerin Mir'i için Şeyhlerin Mir'i denilir. Şu andaki mirlerin ailesi tahminen 13. ve 14. Yüzyıllarda *Adani* ve *Şemsani* şeyhleri arasındaki uyuşmazlık döneminde nüfuz sahibi olmuşlar. Bugünkü Mir ailesi Mir Melek ile başlar ki, o Derviş Âdem Katani'nin oğlu Mir İbrahim'in ailesinden Mir Muhammed Bâtuni'nin oğludur. O, kendini Şeyh Adî'nin halefi saymaktadır.²⁸

Mir'in yetkileri sınırsızdır. Êzîdîler arasında hem dini hem de siyasi yetkiler onun kişiliğinde bir araya gelir.²⁹ Osmanlı imparatorluğu döneminde sultanın kendisi Êzîdî

²⁴ Pîr Dîma, Êzîdyên Serhedê..., p.21.

²⁵ Pîr Dîma, Êzîdyên Serhedê..., p.21; Selim, "eş-Şeyh Adî ve'n-Nizamu'd-Dini'l-İzîdî", s.16

²⁶ Pîr Dîma, Êzîdyên Serhedê..., p.21; Nizam, "Tabakatü'l-Yezîdiyyin er-Ruhaniyye", s.31

²⁷ Selim, "eş-Şeyh Adî ve'n-Nizamu'd-Dini'l-İzîdî", s.17-18; Nizam, "Tabakatü'l-Yezîdiyyin er-Ruhaniyye", s.31

²⁸ Selim, "eş-Şeyh Adî ve'n-Nizamu'd-Dini'l-İzîdî", s.16-18

²⁹ Pîr Dîma, Êzîdyên Serhedê..., p.22.

Mirliği tahtında bulunan Êzîdî Mirzadenin yönetimini tanımıştır.³⁰ Irak devletinin kurulmasıyla Êzîdîlerin Miri yönetici olarak tanınmaktadır.³¹

Mir'in birçok yetkisi ve gücü vardır. Belediye yönetimi, aşiret ve oymaklar arasında ortaya çıkan ikiliğin çözülmesi, finans işlerinin yürütülmesi gibi. Mir'i Êzîdî ruhani lideri -Extîyarê Mergê- (Bölge Başkanı) görevlendirir. Êzîdî Mirlerinin köyü Irakta Şeyhan ilçesine bağlı Baedra köyüdür.³²

Mirler, kendilerine yakın olan Mir çocuklarının aileleri ve Kâtânî Şeyhleri olan Mir ailesinin temsilcileri ile evlenirler. Her ne kadar Mirler unvan sahibi ve ünlü aileler olsalar da onların şeyhleri ve pirleri vardır. Êzîdîliğin üç sınıfı vardır ve bütün dini farzlar diğer Êzîdîlere olduğu gibi onlara da farzdır.³³

2-Bavê Şêx: (Şeyh Babası) Êzîdî ruhanilerinin başıdır. Extîyarê Mergê'den görevleri alır. Şeyh Babası ailesi, kökenlerini Şeyh Fahredin'e dayandırır ki, Şeyh Fahreddin, ilk Extîyarê Mergê'dir. Görevi, Êzîdîliğin gereklerinin yerine getirilmesini gözetlemek, Êzîdî toplumunda ortaya çıkan sorunları çözmektir.³⁴

2)Pısmir (Mir Oğlu): Mir ailesine yakın olan ailedir veya Mirzade ailesidir. *Pısmir* unvanı Fars dilinden gelme bir kelimedir ve Mir'in Oğlu anlamındadır. Onlar Mir Mansur'un soyundan gelmektedir fakat Mir Mansur'un kardeşi Mir Melek'in soyundan.

3) Pêşîmamê Mergê (Mergehê): Bu görev, *Şêxisin/Şeyhusın* ailesine verilir. Onlar dini merasim ve ritüellerde başı çekerler. Bayram ve törenlerde diğer dindarların önünde dururlar.³⁵

4-Bavê Gavan (Çoban Babası): Bu görev, Amadın ailesinin şeyhlerine verilir. Bavê Gavan'ın görevlerinden biri, Êzîdîlerin yaşamını gözetlemektir. Hristiyanlıktaki Papaz'ın görevi gibi.³⁶

5-Bavê Çawîş: Bu görev, kendisine evliliği yasaklamış, hayatını Şeyh Adi ve Laleş'e adanmış kişilere verilir. Son yüzyılda Bavê Çawîş'in görevini pirlere üstlenmişlerdir. O, Şeyh Babası'nın Laleş'te ki temsilcisidir. Laleş'te her işin yürütmesini Bavê Çawîş sağlar, kendisi de Şeyh Adi'nin hizmetkârıdır.³⁷

³⁰ Ali Şakir Ali, *Vilayetu'l-Musul Fi'l-Karnî's-Sadis Aşer*, Basılmamış Doktora Tezi, Edebiyat Fak., Musul Üniv., 1992, s.69-70

³¹ John S. Guest, *The Yezidis Astudy in Survival*, london, 1987, pp.177-181.

³² Pîr Dîma, *Êzîdîyên Serhedê...*, p.22-23; Selim, "eş-Şeyh Adi ve'n-Nizamu'd-Dini'l-İzidi", s.18

³³ Pîr Dîma, *Êzîdîyên Serhedê...*, p.23.

³⁴ Mümtaz Hüseyin, "et-Tanzimu'd-Dini ve't-Tabaki Lil-İzidi", *Mahfel*, sayı:3, Kış 2011, s.76-77

³⁵ Pîr Dîma, *Êzîdîyên Serhedê...*, p.23.

³⁶ Pîr Dîma, *Êzîdîyên Serhedê...*, p.23.

³⁷ Pîr Dîma, *Êzîdîyên Serhedê...*, p.23; Selim, "eş-Şeyh Adi ve'n-Nizamu'd-Dini'l-İzidi", s.20

6-Feqîr/Fakir: Kendini dünya hayatından soyutlayan, hırka giyen ve mistik sayılan kişidir. Şengal dağlarında birçok Fakir ailesi vardır. Şeyh Bekir ve Şeyh Hısn şeyhleri fakir olabilirler. Ömer Halan Pırleri de fakirliği alabilirler, aynı şekilde bazı Mürid aşiretlerinin temsilcileri de Fakir olabilirler.³⁸

7-Qewal/Kaval: İlahi söyleyen ve Laleş mabedi için hayır toplayan kişidir. Kaval grubu ruhani topluluğun kararıyla yılda bir defa Êzîdîlerin sembolü olan Tavus'un resmini Êzîdîler arasında dolaştırırlar, kutsal metinleri okurlar ve dini metinleri öğretirler. Onlar hayır ve hasenatları toplarlar. Aynı zamanda bazı yetkileri de vardır. İnananlar arasında meydana çıkan anlaşmazlık, ayrılık ve düşmanlığı çözmek gibi. Kavallar, mürittirler ve üç aşirettendirler (*Hekkari, Dumili, Mamusi*). Onlar Irak'ın iki büyük köyünde Başık ve Behzan'da yaşıyorlar. Kavallar, kutsal sazı, def ve kaval çalarlar, ilahi ve kutsal beyitleri okurlar.³⁹

8-Mezinê Kavala (Kaval Başı): Behzan köyündeki kavalların başıdır. Kavalların başı Dumilî aşiretinden seçilir. Kavalların işlerini yürütmek ve gözetlemek onun görevleri arsındadır.⁴⁰

9-Micêwir: Bu isim Êzîdî köylerinde bulunan türbelerde nöbetçilik yapanlara verilir. Micêvirler, şeyh ve pırlar arasından olur fakat müridlerden de çok sayıda Micêvir vardır. Micêvirler türbenin hizmetinde bulunurlar, türbeye göz kulak olurlar, gelen hayır ve kurbanlıklardan geçimlerini sağlarlar. Micêvir içinde türbe bulunan köyün sorumlusudur. O köylüler arasında çıkan tartışma ve anlaşmazlığı çözer ve katkıda bulunur.⁴¹

10-Koçek: Geleceği görme özelliği bulunan her Êzîdî, köçek olabilir. Köçeklerin çoğu mürittir. Bugünde böyledir. Köçek beyaz elbise giyer ve yaz ile kış aylarında 40 gün oruç tutarak dini merasimlerde bulur. Köçek (ya da guh-çak) kelimesinin anlamı bilinmeyen şeylerden haberdar olan kişi anlamına gelmektedir.⁴²

C) Êzîdî Kabile ve Aşiretleri

Êzîdî aşiretler topluluğu, en önemli Kürt aşiretlerinden sayılır. Bu aşiretler Musul, Şeyhan Şengal Dağı, Halep, Botan ve Serhat'a⁴³ dağılmışlardır. Bu topluluk Kürtçenin Kurmanci lehçesini konuşan Kürtler arasındaki en büyük federasyondur. Bu federasyon Şeyhan'da ve Baedra'da dini ve toplumsal açıdan Êzîdîlerin hizmetinde bulunan ve dini dünyevi iktidar işlerinin hepsini yürüten yüksek bir merci sayılan Êzîdî Mir ailesine bağlıdır.⁴⁴

³⁸ Pîr Dîma, Êzdiyên Serhedê..., p.23.

³⁹ Pîr Dîma, Êzdiyên Serhedê..., p.24; Hüseyin, "et-Tanzimu'd-Dini ve't-Tabaki Lil-İzidi", s.78-9

⁴⁰ Pîr Dîma, Êzdiyên Serhedê..., p.25.

⁴¹ Pîr Dîma, Êzdiyên Serhedê..., p.25

⁴² Hüseyin, Selim, "eş-Şeyh Adî ve'n-Nizamü'd-Dini'l-İzidi", s.19-20; Hüseyin, "et-Tanzimu'd-Dini ve't-Tabaki Lil-İzidi", s.82

⁴³ Serhad bölgesi, bugün Türkiye sınırlarında Doğu Anadolu'ya tekabül eden bölgenin adıdır. (çev).

⁴⁴ Izady, Meherdad R., The Kurds, Washington, 1992, p.84.

19. yüzyıl kaynakları birçok Êzîdî aşiretten bahsetmiştir. Şêxan, Robenşîfî, Dinanî, Qayidî, Beletînî, Remkan, Hebsan, Hewêrî, Xalta, Xetarî⁴⁵ ve musulda Qeredasinî ilçesinde Mamusi Aşireti gibi. ⁴⁶ Başka bir yazar, Osmanlılar döneminde meşhur Êzîdî aşiretlerinin bunlar olduğunu söyler: Silêvana, Xaldî, Hesna, Dinblî, Museka, Reşka, Hewêrî, Aşutî Homerî, Xafurya, Diska, Bisyan, Buxtî.⁴⁷

Kaynaklar bu aşiretlerden daha fazla aşiretten bahsetmiştir. Mark Sykes I.Dünya Savaşı döneminde başka Êzîdî aşiretlerinden de bahsetmiştir. O “Kürt Aşiretleri Divanında” Êzîdî aşiretinin en ünlüsünün Laleş yakınlarındaki Şeyhan aşireti olduğunu söyler. O Êzîdîlerin Mirî'nin orda bulunduğunu ve o aşiretin isminin Şeyh Adî'den geldiğini ve onlar ile Şengal Êzîdîleri arasında din dışında hiçbir ilişkilerinin olmadığını söyler.⁴⁸ Sayıları yedi yüz hanedir.⁴⁹ Mark Sykes'in bahsettiği bir diğer aşiret ise Hevêri aşireti olup üç yüz hanedirler ve Zaho yakınlarında yerleşiktirler. Aynı şekilde Mamreş aşireti ise iki yüz haneden meydana gelip Hertzuşî aşiretinden bir kol olduğunu söyler.⁵⁰

Şeyhan bölgesi aşiretlerinin iki kısma ayrıldığını söyler. Ruhani ve mürit. Ruhaniler Mir, Pısmir, Şeyh ve Pirlir olup ünlü ailelerdir. Mürid kısmı ise, en kalabalık sınıf olup birçok aşiretten oluşurlar.⁵¹ Onların çoğu ziraat, hayvancılık işini yaparlar.⁵² Şeyhan bölgesindeki en önemli aşiretler şunlardır. Basitkî, Belesînî, Pêdeyî, Tirk, Hekarî, Xîskî, Dina, Rubenîştî, Tazî, Qa`Îdî, Kirmî, Mamusî, Heraqî, Rozekî, Bîrmanî, Dumilî, Xetarî, Qirneyî, Xaltî.⁵³ Şırnak, Zaho ve Süleymaniye bölgesinde başka aşiretler de vardır. Onlar Maseki, Musan, Heweri, Reşka aşiretleridir. Mark Sykes I. Dünya Savaşı döneminde bu aşiretlerden bahsetmiştir.⁵⁴

Şengal dağında çok sayıda Êzîdî aşiretler vardır. Mark Sykes özel bir bahiste Şengal dağındaki Êzîdî aşiretlerinden söz etmektedir. Şengal dağında Êzîdî aşiretler topluluğu ve kabile federasyonlarının hepsinin Kürt olduğunu ve Şengal Êzîdîlerinin Dersim Kürtleri gibi olduğunu söyler. Şengal dağındaki Êzîdî aşiretleri şu şekilde sınıflandırır: (Merka), Şengale yakın Reşmalan'da bulunan bir aşirettir. (Bedhaltan) yerleşik bir aşirettir. (Hebaba), onlar da yerleşiktir. (Kîran) reşmalanda yaşıyorlar. (Bekran) yerleşik bir aşirettir. (Mendikan) üç yüz haneden oluşur aralarında göçebe

⁴⁵ Ahmed Osman Ebubekir, Sıddık Demluci, İbrahim Dakuki, Meherdad İzadi, Aşair-i Kurdistan, 1. bsk., Rabita Kava li-sekafeti'l-Kurdiyye, Erbil, 2001, s.46

⁴⁷ Elmayi, *el-Ekrad Fi Behdinan*, s.87

⁴⁸ Mark Sykes, The Kurdish Tribes of the Ottoman Empire, The Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland, Vol. 38. (Jul. -Dec., 1908), p.459.

⁴⁹ R. E. J., Notes on Kurdish Tribes, Government press, Baghdad, 1919, p.5.

⁵⁰ Sykes, op. Cit., p.459-462.

⁵¹ Sıddık Demluci, *el-Yezidiyye*, Matbaatu'l-İttihad, Musul, 1949, s.242-244

⁵² Musul Vilayeti Salnamesi, 1312 hicri, Musul Vilayeti Matbaasında basılmıştır, s.291

⁵³ Demluci, *el-Yezidiyye*, s.242-243; Amad Mirza, “el-Aşairu'l-İzidiyye ve Esmau'l-Kura'l-İzidiyye fi Kurdistani'l-Irak”, Laleş, Yıl:6, Duhok, Adar, 1996, s.101

⁵⁴ Sykes, op. Cit., p.459; Demluci, *el-Yezidiyye*, s.245

bazı Müslümanlar da vardır ve her alanda onlar ile Êzîdî dostları arasında güzel ilişkiler vardır.⁵⁵

Şengal dağındaki Êzîdî aşiretlerinden bahseden diğer kaynaklar başlıca iki guruptan bahsediyorlar ki, bunlar Ciwana ve Hurka aşiretleridir.⁵⁶ Her birinin kendilerine ait hususiyetleri vardır. Ciwana grubu saçlarını uzatıyorlar ve örgü yapıyorlar, başlarına uzun külahlar geçiriyorlar ve soylarını Şeyh Adi ailesinden Şerfeddin'e ulaştırıyorlar. "Biz Şengal'in kadim halkıyız" diyorlar. Aralarında evlilik çok azdır.⁵⁷ Bu hususiyetlerden bazıları onların işleriyle ilgilidir. Onlar daha çok ziraat ve hayvan yetiştiriciliği ile uğraşıyorlar.⁵⁸ Bazı hususiyetleri de Êzîdî şeyhleri arasındaki eski ihtilaflar ile ilgilidir.⁵⁹ Bu bölünme özellikle yabancı düşmanların onlara saldırdıkları sırada Şengal dağındaki Êzîdî aşiretleri arasında söz konusu olmamıştır.⁶⁰

Hurka aşiretleri gurupları şunlardır: Qîran, Simoqî, Heskan, Al Daxî, Çilka, Feqîran, Musan, Cifrî, Helêqî, Hewêrî, Korkorka, Mendikan, Reşkan, Şerqîyan, Hîkan.⁶¹ Civana aşiretleri gurupları şunlardır. Hebaba, Mehirkan, Mala Xalta, Mesqore, Delkan, `Aldîna, `Emera, Adî Dila, Qasmok, Kizan, Cokan, Hiskalfîye, `Elî Sorka.⁶²

Êzîdî aşiretlerinin bağımsız ve geniş otoriteleri olan kendilerine ait liderleri vardı. Köylerin liderlerini seçiyordu, aşiretler arasındaki anlaşmazlıkları çözüyor ve onlardan vergi alıyordu. Aşiret liderleri Şeyhan Mirlerine bağlıydılar ve Êzîdî kavalları Mir ve aşiret reisleri arasındaki ilişkinin halkasıydı. Böylece Şeyhan Miri, aşiret reisinin yardımıyla otoritesini Êzîdîler üzerinde uyguluyordu.⁶³

Êzîdî aşiretlerinin tasnifi, Kürt aşiretlerinin tasnifi gibidir. Êzîdî aşiretler arasında özel ilişkiler olup adına *Heval-bendi* veya *hev-peymani* (mutabakat/ sözleşme) vardı. Bu mutabakat gereğince aşiretler savaş ve darlık zamanlarında birbirine yardım etmeli iki taraf da birbirine inanmak, ihanet etmemek ve karşılıklı çıkarların korumak üzere ant içmeliydiler.⁶⁴

⁵⁵ Sykes, op. Cit., p.474-475.

⁵⁶ Lescot, Roger, Enquete sur Les Yezidis De Syriee Du Djebel Sindjar, Beyroth, 1938, pp.251-257.

⁵⁷ Demluci, *el-Yezidiyye*, s.224

⁵⁸ Fuccaro, Nelida, The other Kurds/ Yazidis in colonial Iraq, I.B. Tauris publisher, London, 1999, p.59.

⁵⁹ Mirza Hasan Denadi, "Cevanib min Hayati'l-Yezidiyyin fi Sincar", *Mecelletu's-Sekafeti'l-Cedide*, sayı:268, Dimaşk, Şubat ve Mart 1996, s.107-108

⁶⁰ Fuccaro, op.cit., p.59.

⁶¹ Demluci, *el-Yezidiyye*, s.224; Amad Mirza, "el-Aşairu'l-İzidiyye ve Esmau'l-Kura'l-İzidiyye fi Kurdistani'l-Irak", s.92

⁶² Demluci, *el-Yezidiyye*, s.223; Amad Mirza, "el-Aşairu'l-İzidiyye ve Esmau'l-Kura'l-İzidiyye fi Kurdistani'l-Irak", s.92

⁶³ Albert M. Mişca Şefili, *el-Irak fi Senevati'l-İntidabi'l-Britaniyye*, trc: Haşim Salih et-Tikriti, Bağdat, 1978, s.60

⁶⁴ Denadi, "Cevanib min Hayati'l-Yezidiyyin fi Sincar", s.108

SONUÇ

Bu araştırmanın sonucunda aşağıdaki sonuçlara ulaştık:

1. Êzidilik dini kadim bir din olup özel inançları vardır.
2. Êzidiliğin sembolleri vardır. Êzidiler Allaha taparlar ve Melek Tavus onlar için iyilik ve aydınlığın sembolüdür.
3. Êzidiliğin dini metinlerinde hayır ve şerrin kaynağının bir olduğu ikisinin insanın içinde olduğu ve insanın aklı sayesinde iyi olanı seçebileceği geçmektedir.
4. Êzidilerin dini-sosyal sistemine göre üç sınıf ve tabaka vardır: Şeyh, Pir ve Mürit. Bu sisteme göre bunlar arasında evlilik haramdır. Bu sistemde dini ve sosyal mertebeler de vardır. Mir, Şeyh babası vd. her birinin yetkileri vardır. Mir, Êzidilerin dünyevi işlerini yürütürken Şeyh Babası ise dini işlerini yürütmektedir. Bu sistem 13. yüzyıldan sonra kurulmuştur ve Êzidiliğin bugüne kadar korunmasında güçlü bir rolü olmuştur. Acak 21. yüzyılda bu sistemin bazı reformlara ihtiyacı vardır.
5. Êzidilerin sosyal sisteminde aşiretlerin Êzidilik dininin korunmasında büyük rolleri olmuştur. Êzidi aşiretleri çoğu Şeyh ve Pirlerin müritleridirler Ezidilerin Miri'nin yönetimi altındalar.

Kaynakça

- Kürtçe Kaynaklar

Celadet Bedirxan, Nivêjên êzdiyan, çapxana Terqi, şam, 1933.

Pîr Dîma, Êzdîyên Serhedê Sed sala XIX- destpêka sed sala XX, Wergera ji rûsî: Ezîzê Cewo.

خدری سلیمان, طوندیاتی, ضائخانا (الحوادث), بةغدا, 1985.
خدری سلیمان و خلیلی جندی, نیزدیاتی لبتەر روژنایا هندەك تیکستید نایینی نیزدیان. ضائخانی کوری زانیاری کورد, بةغدا, 1979.

خدری سلیمان, سەعدوللا شیخانی, شیخان و شیخان بەطی, ضائخانی (الفنون), بةغدا, 1988.
خیری بوزانی, قەولی تەدشا, طوطارا لالش, ذ (8), دهوك, تەبایخ, 1997.

- İngilizce ve Fransızca Kaynaklar:

Drower E. S. , Peacock Angle, London, 1941.

Izady, Meherdad R., The Kurds, Washington, 1992.

Luke, Harry Charles, Mosul and its minorities, London, 1925.

Wahby, Toufiq, The Remnants of Mithraism, London, 1962.

The New Encyclopaedia Britannica, vol. X, Helen Hemingway Benton Publisher, Chicago, 1975, Art ((Yazidis)).

Sykes, Mark The Kurdish Tribes of the Ottoman Empire, The Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland, Vol. 38. (Jul. -Dec., 1908).

R, E. J., Notes on Kurdish Tribes, Government press, Baghdad, 1919.

Fuccaro, Nelida, The other Kurds/ Yazidis in colonial Iraq, I.B. Tauris publisher, London, 1999.

Guest, John S. The Yezidis Astudy in Survival, london, 1987.

Lescot, Roger, Enquete sur Les Yezidis De Syriee Du Djebel Sindjar, Beyroth, 1938.

- Arapça Kaynaklar:

- الأب انستاس الكرملی، الیزیدیة، مخطوط بأرشیف مرکز لالش الثقافی والاجتماعی، دهوك تحت رقم 34.
 انور المای، الاكراد فی بهدینان، ط2، مطبعة ختبات، دهوك، 1999.
 أحمد عثمان أبوبكر وصدیق الذملوجی وأبراهیم دافوقی ومهرداد ازادی، عشائر كردستان، ط1، رابطة كاوه
 للثقافة الكردية، اربیل، 2001.
 البرت. م. متشا شفیلي، العراق فی سنوات الانتداب البريطاني،، ترجمة: هاشم صالح التكريتي، بغداد، 1978.
 باسیل نیکیتین، الاكراد، دار الروائع، بیروت، 1958.
 جورج حبیب، الیزیدیة بقایا دین قديم، ط1، مطبعة المعارف، بغداد، 1978.
 خلیل جندي، نحو معرفة حقيقة الديانة الایزیدیة، ط2، رابون، السويد، 1998
 سامی سعید الاحمد، الیزیدیة، احوالهم ومعتقداتهم، ج2، بغداد، 1971
 شاکر فتاح، الیزیدیون والديانة الیزیدیة، ت: دخیل شمو الحكيم، بیروت، 1997.
 علی شاکر علی، ولاية الموصل فی القرن السادس عشر، اطروحة دكتوراه غير منشورة، كلية الاداب، جامعة
 الموصل، 1992.
 فلاديمير مينورسكي، الأكراد/ ملاحظات وأنطباعات، ت: د. معروف خزندار، دار الكتاب، بیروت، 1987.
 كارستن نیبور، رحلة نیبور الى العراق فی القرن الثامن عشر، ت: د. محمود حسین الامین، بغداد، 1965.
 صدیق الذملوجی، الیزیدیة، مطبعة الاتحاد، الموصل، 1949.
 دبلیو. آی. ویکرام وادكار. تی. آی. ویکرام، مهد البشرية الحیاة فی شرق كوردستان، ت: جرجیس فتح الله،
 مطبعة الزمان، بغداد، 1971.
 حیدر اسماعیل النظام، طبقات الیزیدیين الروحانية، مجلة التراث الشعبي، عدد (6)، س (4)، بغداد، 1973.
 عز الدین سلیم، الشیخ آدی والنظام الديني الایزیدی، مجلة لالش، عدد(11)، دهوك، آب 1999.
 ناماد میرزا، العشائر الیزیدیة وأسماء القرى الیزیدیة فی كوردستان العراق، مجلة لالش، عدد (6)، دهوك،
 آذار 1996.
 بیر ممو، ضوء علی فلسفة الديانة الیزیدیة وأصلها، مجلة لالش، عدد(2-3)، دهوك، 1994.
 میرزا حسن الدنادی، جوانب من حیاة الیزیدیين فی سنجار، مجلة الثقافة الجديدة، مجلد (268)، دمشق، شباط
 وأذار 1996.
 ممتاز حسین، التنظيم الديني والطبقي للایزیدی، مجلة المحفل، العدد 3، شتاء 2011.

- Diğer Kaynaklar

- احسان نوری، تاریخ ریشه ندادی كرد، ضاخانة تیروز، مهاباد، 1361 ش.
 موصل ولایتی سالنامهسی، 1312 هـ، موصل ولایتی مطبعسندھ باصلمشدر.